

Inhoud

Proloog	7
I Sint-Helena	13
II Corsica	21
III Vendémiaire	31
IV Italië	40
V Coup d'état	49
VI Consul	57
VII Keizer	64
VIII De Honderd Dagen	73
IX De wederopstanding	81
Epiloog	88
Verantwoording	93
Bibliografie	94

Proloog

Van alle schilderijen, tekeningen, gravures en sculpturen die van Napoleon gemaakt zijn, is er één die me altijd heeft gefascineerd. Het is niet het mooiste schilderij en ik denk ook niet dat het de keizer het meest natuurgetrouw weergeeft, maar toch is het mijn lievelingsschilderij.

Het begint al bij de titel *Napoléon dans son cabinet de travail*, ‘Napoleon in zijn werkkamer’. Hij is alleen in zijn kamer. De keizer staat bij zijn schrijftafel. De veer waar hij net nog mee geschreven lijkt te hebben, ligt op het blad. Op een klok in de achtergrond zien we dat het midden in de nacht is, of vroeg in de ochtend: vier uur. Napoleon heeft doorgewerkt. De kaarsen in de kandelaar doven al bijna, het haar van de keizer zit wat warrig, zijn kousen zijn iets afgezakt en hij heeft de knopen bij zijn manchetten opengemaakt. Verspreid over de ruimte liggen rollen papier, kaarten, boeken.

Op allerlei manieren wordt ook met dit schilderij, net als met die talloze andere, het verhaal van Napoleon vastgelegd, maar dit keer heeft de schilder nu eens niet gekozen voor een strijdlustige of anderszins klassiek heroïsche pose. In dit schilderij wordt Napoleon afgebeeld als de solitaire figuur die zich tot diep in de nacht terugtrekt in zijn studeerkamer en hard werkt om zijn dromen te realiseren. De schilder – Jacques-Louis David – beeldde Napoleon ook af als jonge generaal terwijl hij op een steigerend paard de Alpen oversteekt, en hij verbeeldde Napoleon als opvolger van de Romeinse keizers en van Karel de Grote op het schilderij dat hij maakte van de kroning

in de Notre-Dame. Dit portret is duidelijk intiemer. Het lijkt even of we dichterbij de man kunnen komen, al is dat natuurlijk een zorgvuldig geconstrueerde illusie.

Ik zag het schilderij lang geleden in Washington, in de National Gallery of Art, maar kwam het onlangs ook weer tegen in het Château de Fontainebleau. Hetzelfde schilderij? Nee, zoals wel vaker bij portretten van Napoleon blijken er meerdere versies te zijn met dezelfde voorstelling. In dit geval zijn het er twee. Het eerste, dat nog altijd in Washington hangt, werd gemaakt in opdracht van een Engelse hertog, het tweede was tot 1979 in het bezit van de familie Bonaparte. Staand voor het schilderij, in Fontainebleau, probeerde ik me het werkelijke gezicht van Napoleon voor te stellen. Er zijn duizenden portretten van Napoleon en tegelijkertijd weet niemand meer hoe hij eruitgezien heeft. Al die schilderijen, gravures, tekeningen, sculpturen en beschrijvingen laten steeds een ander gezicht zien, en toch herkennen we de man telkens als Napoleon. Dat lijkt echter meer te maken te hebben met de iconografie, met de attributen die hem omringen, dan met zijn gelaatstrekken. Het werkelijke gezicht van Napoleon blijft in nevelen gehuld.

Je denkt soms weleens: was er maar een foto van hem. Dat had trouwens best gekund. Napoleon heeft de opkomst van de fotografie maar net gemist. Hij stierf in 1821 op Sint-Helena en slechts vijf jaar later werd de allereerste foto gemaakt. In 1842 werd de toen heersende Franse koning – Louis-Philippe – vastgelegd op de gevoelige plaat. Napoleon zou dat jaar drieënzeventig zijn geworden.

We zullen het zonder foto van de keizer moeten stellen, maar we kunnen best dichtbij komen. Er zijn bijvoorbeeld wel foto's van Alexandre Colonna-Walewski, de zoon van Napoleon en zijn Poolse minnares Marie Walewska, en er

is een beeld van Arthur Wellesley, de hertog van Wellington die Napoleon versloeg bij Waterloo. Maar ook al had Napoleon langer geleefd, tot laten we zeggen zijn tachtigste, dan was de kans klein geweest dat Napoleon zich had laten vastleggen. Napoleon heeft altijd zelf zijn beeld bepaald, en dat hoefde niet precies overeen te komen met de werkelijkheid. De geschiedenis was volgens hem niet meer dan een reeks leugens waar we het over eens zijn geworden. Hij heeft zijn best gedaan om daar zijn bijdrage aan te leveren en het beeld dat er van hem over zou blijven te beïnvloeden. Wat in zijn ogen in beeld gebracht moest worden, was niet zijn fysiek, maar zijn genie, zijn mythe. Die verbeelding moest in lijn liggen met de verbeeldingen van Alexander de Grote, Hannibal, Julius Caesar. Valse bescheidenheid paste niet bij hem.

Napoleone Buonaparte, Napoléon Bonaparte of eenvoudigweg Napoleon is een van de meest beschreven figuren uit de wereldgeschiedenis. Er zijn inmiddels meer boeken over hem verschenen dan er dagen zijn verstreken sinds zijn dood op 5 mei 1821. Elk snippertje informatie is in de afgelopen tweehonderd jaar opgepakt, omgedraaid en bestudeerd, en toch is het laatste woord over hem nog niet gezegd; het definitieve antwoord op de vraag wie of wat Napoleon was, is nog niet gegeven en vermoedelijk zal dat ook nooit gebeuren. Hij is een van die figuren die steeds weer lijken te ontkomen, steeds weer iets van kleur, van toon, van aard veranderen, afhankelijk van het perspectief dat men op hem opent.

Voor sommigen is hij de ultieme revolutionair, de man die idealen van de Verlichting verdedigde en verspreidde over heel Europa; anderen zien in hem vooral de briljante veroveraar, de keizer, een man die orde bracht na de ter-

reur van de Franse Revolutie. Voor de een is hij een genie, een halfgod, die aan de basis stond van het moderne Frankrijk en het moderne Europa; voor de ander is hij een overijverige driftkikker, een bloeddorstige generaal en de archetypische dictator. Alle beelden die bestaan van Napoleon, en dat zijn er veel, hebben in ieder geval één ding gemeen: hij is het tegendeel van middelmatigheid.

Dat laatste maakt hem tot een schutspatroom voor de ambitieuze mens, voor overmoedige adolescenten, voor kunstenaars en politici die groots proberen te denken, die willen geloven dat één mens de wereld ingrijpend kan veranderen door zijn wil op te leggen, door gedreven te zijn. Voor Friedrich Nietzsche was Napoleon een combinatie van übermensch en monster, Victor Hugo zag in hem een moderne Prometheus, Heinrich Heine en Léon Bloy trokken voortdurend parallellen met Christus en zagen in hem een heraut van de Heilige Geest zelf.

Toch durf ik met zekerheid te zeggen dat Napoleon een mens was, een mens met bijzondere eigenschappen, maar toch ook gewoon een mens. Zoals iedere mens was ook hij een product van zijn tijd en van zijn omstandigheden. Die omstandigheden waren uitzonderlijk en Napoleon bleek over de eigenschappen te bezitten die hem tot grote hoogte opstuwden, maar hij was ook een mens met gebreken, die kon handelen uit ijdelheid, wroeging en zo nu en dan grove inschattingfouten maakte. Op het slagveld heeft hij zich meermaals een briljant tacticus getoond, maar uiteindelijk bereikte hij met zijn bredere strategie niet wat hij wilde. Hij kreeg Engeland niet op de knieën, wat hij ook probeerde, de inmenging op het Iberisch Schiereiland kwam hem duur te staan, de Russische veldtocht draaide uit op een regelrechte ramp en uiteindelijk werd zijn keizerrijk onhoudbaar.

De meest bijzondere eigenschap van Napoleon is misschien wel zijn vermogen om mensen naar zijn hand te zetten. Dat gold voor de mensen in zijn directe omgeving, maar na verloop van tijd ook voor mensen die veel verder van hem afstonden. Geen middel liet hij daarvoor onbenut. Napoleon gaf mensen een verhaal, een verhaal waarin hijzelf steevast de hoofdrol speelde, maar waar ook zij in mee konden delen. Hij had een bijzonder goed gevoel voor datgene wat zijn soldaten, zijn officiers en het volk verlangde. Het heroïsche verhaal dat hij hun vertelde had niet altijd veel te maken met de werkelijkheid, maar was zo aantrekkelijk dat nauwelijks iemand protesteerde.

Bij het bestuderen van al die boeken die geschreven zijn over Napoleon, bij het bekijken van al die schilderijen, sculpturen, toneelstukken en films, wordt snel duidelijk dat de mythe van Napoleon, de mythe die hij zelf gevormd heeft en die door generaties kunstenaars, politici en schrijvers uitgebreid en verfijnd is, een enorme kracht bezit. Het is de kracht van fictie, van zorgvuldig gecomponeerde leugens, van effectieve propaganda, van een imago, van een verhaal. Sinds de dood van Napoleon en tot in onze eigen tijd zien we anderen deze krachten aanwenden. En nee, Donald Trump of Emmanuel Macron zijn geen hedendaagse Napoleons, al zouden ze dat misschien best willen. De geschiedenis herhaalt zich niet, niet op die manier althans. Wat zich herhaalt zijn technieken, mechanismen, het feit dat ook politieke macht stoelt op een goed verhaal.

Voor de tweehonderdste sterfdag van Napoleon onderzocht het Centre de recherche et de restauration des musées de France, in een ultieme poging om het gezicht van Napoleon dichterbij te brengen, drie dodenmaskers

die kort na de dood van de keizer werden gemaakt. De 3D-modellen zijn fascinerend om te zien, en misschien brengen ze de historische werkelijkheid ook echt iets dichterbij. Maar hoe langer ik ernaar keek, hoe meer ik me realiseerde dat de antwoorden op de vraag wie of wat Napoleon is daar niet te vinden zijn. Natuurlijk is de man interessant, maar daar begint het verhaal van Napoleon pas. De Franse schrijver François-René de Chateaubriand, een generatiegenoot van Napoleon, had het scherp gezien toen hij schreef dat Napoleon allang niet meer de werkelijke Napoleon was, maar dat hij verworden was tot een legendarische figuur, gevormd door de bevestigingen van de dichter, de verhalen van de soldaat en de sprookjes van het volk. Tot op de dag van vandaag zijn we nieuwsgierig naar die legendarische figuur. De man zelf is allang verdwenen, door de achterdeur, maar de mythe van Napoleon floreert nog altijd. Met een paar simpele lijnen wordt hij opgeroepen: de kleine gestalte, de *bicorne*-hoed op zijn hoofd, zijn hand in zijn vest gestoken. Het is een van de meest herkenbare silhouetten van de wereldgeschiedenis en het representeert een ontzaglijk goed verhaal.

I **Sint-Helena**

Ieder leven bestaat uit verhalen, verhalen die je anderen vertelt en verhalen die je jezelf vertelt. Dat die verhalen doorgaans vergeven zijn van de fictionele elementen zal niemand ontkennen: je dikt eens iets aan, vergeet een onbelangrijk detail, verandert de volgorde van de handelingen. Met de kracht van de fictie maak je van gebeurtenissen een verhaal, een verhaal dat het aanhoren en het onthouden waard is. Napoleon Bonaparte was er een meester in en paste het niet alleen toe op individuele anekdotes, maar ook op het grote verhaal van zijn leven. Hij zag zijn leven van meet af aan als een meeslepend verhaal en gebruikte elke verteltechniek die hij maar tot zijn beschikking had om de heroïsche roman van zijn leven voor het voetlicht te brengen. Zo maakte hij zijn triomfen nog groter en poetste hij tegenslagen zorgvuldig weg.

De bijzondere omstandigheden in het Frankrijk van de late achttiende en vroege negentiende eeuw zorgden ervoor dat Napoleon boven kon komen drijven. Zonder de Franse Revolutie en zonder de chaos die daarop volgde was zijn verbluffende reis van de marge naar het centrum van de macht in Frankrijk en uiteindelijk Europa niet mogelijk geweest. Toch waren er mensen die in gelijksoortige posities verkeerden, maar die dergelijke stappen niet wisten te zetten. Het bijzondere aan Napoleon is uiteindelijk niet dat de goden hem altijd goedgezind waren; nee, het bijzondere is de manier waarop hij tegenslagen voor de bühne steeds om wist te zetten in successen, hoe hij zijn rug steeds weer wist te rechten en het verhaal een

eigen draai gaf. Met ogenschijnlijk gemak ontkende hij simpelweg dat het tegen had gezeten, of hij omarmde een tegenslag juist en wierp zich op als slachtoffer: aan hem had het niet gelegen!

Dat veranderde pas na de Slag bij Waterloo. Napoleon had er meer dan 30 000 man verloren. Het slagveld van een paar vierkante kilometers lag bezaaid met 10 000 dode paarden en 55 000 tot 60 000 dode of gewonde mannen. Het was een nipte nederlaag, maar ook als Napoleon de slag had weten te winnen, zou hij nog een lange weg te gaan hebben en was de kans dat hij de oorlog tot een goed einde zou kunnen brengen maar klein. De overmacht van zijn tegenstanders was simpelweg te groot. Terwijl zijn positie in Frankrijk zelf wankel was, moest hij het opnemen tegen een coalitie van de grootste mogendheden in Europa, een gecombineerde troepenmacht van onder meer Engelsen, Oostenrijkers, Pruisen, Nederlanders en Russen.

Bang om door de politieke elite in Parijs verraden te worden, reed Napoleon na de slag in hoog tempo naar de hoofdstad, en in de vroege ochtend van 21 juni nam de uitgeputte keizer zijn intrek in het Élysée. Hij liet een warm bad klaarmaken en sprak met Caulaincourt, zijn vertrouweling en minister van Buitenlandse Relaties. Napoleon liet hem gelaten weten dat de slag die hem was toegebracht dodelijk was geweest. Het leek allemaal verloren.

In de uren en dagen die volgden probeerde Napoleon te redden wat er te redden viel, maar kwam hij op zijn omgeving verward, uitgeblust en verslagen over. Zijn pogingen om de nederlaag aan het publiek en de politieke elite te presenteren als een vervelende tegenslag en zichzelf als de enige die Frankrijk nog kon redden, misten ieder doel. Het ontbrak Napoleon aan scherpte. Dat wat

hij eerder altijd zo goed had gekund, lukte niet meer. De politieke elite en zelfs zijn eigen familie stuurden aan op een abdicatie, die Napoleon uiteindelijk tekende. De keizer zei te erkennen dat zijn politieke leven ten einde was en deed afstand van de troon ten faveure van zijn zoon, de vierjarige Napoleon II, die tot dan toe bekend had gestaan als de koning van Rome. Het zal niemand verbaasd hebben dat de nieuwe provisorische regering het kind al snel opzijschoof en zo een einde maakte aan het keizerrijk.

Het sprookje leek ten einde, maar de man leefde nog. Hij was nog maar vijfenvestig jaar oud, maar had er al een leven op zitten. Wat moest Napoleon als gewezen keizer? Na zijn abdicatie trok Napoleon in eerste instantie naar Malmaison, het huis iets ten westen van Parijs dat hij samen met zijn eerste vrouw – Joséphine de Beauharnais – had gekocht. In Malmaison werd hij omringd door getrouwen en woog hij zijn mogelijkheden af: hij fantaseerde over reizen naar Noord-Amerika, maar hoopte ook heimelijk dat Frankrijk nogmaals een beroep op hem zou doen. Zijn bibliothecaris vroeg hij om boeken over Amerika en hij begon te lezen, bijvoorbeeld in *Voyages aux régions équinoxiales du Nouveau Continent* (1807) van de ontdekkingsreiziger en natuurwetenschapper Alexander von Humboldt.

Omdat het hem met de oprukkende geallieerde legers ook in Malmaison al snel te heet onder de voeten werd, vertrok Napoleon met een klein gevolg naar de kust. Via Rambouillet en Niort bereikte hij Rochefort, waar de mogelijkheden van een reis naar Noord-Amerika werden verkend. Er lagen schepen voor hem klaar, maar Napoleon durfde of wilde het toch steeds niet aan. Na een paar dagen in Rochefort maakte hij de oversteek naar het Île